

УДК: 81'282.4=161.2-81'342.4

Любов Фроляк
(Люблін – Донецьк)**ДО ПИТАННЯ ПРО САНДХІ У ПІВНІЧНОПІДЛЯСЬКИХ ГОВІРКАХ:
АУДИТИВНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЗВІНКИХ ФОНЕМ /Б/, /Д/,
/Г/, /Ж/**

Статтю присвячено вивченню фонетико-фонологічного рівня північнопідляських говірок. Основну увагу звернено на специфіку реалізації дзвінких фонем як на мовне явище, результати якого відіграють роль як у внутрішній диференціації українського діалектного континууму, так і у розрізненні діалектів слов'янських мов, зокрема української та білоруської. У статті здійснено спробу встановлення закономірностей асиміляції приголосних за глухістю у міжслівній позиції, а також розглянуто результати аудитивного аналізу вияву дзвінких приголосних фонем /б/, /д/, /г/, /ж/ та дистрибуції звукових варіантів цих фонем у говірках Північного Підляшшя.

Ключові слова: діалектологія, фонетика, фонологія, підляські говірки, зовнішнє сандхі, аудитивний аналіз.

Фроляк Л. К вопросу о сандхи в говорах Северного Подляшья: удитивный анализ реализации фонем /б/, /д/, /г/, /ж /.

Статья посвящается изучению фонетико-фонологического уровня системы говоров Северного Подляшья. В ней обращается внимание на специфику реализации звонких фонем как на языковое явление, результаты которого играют важную роль как во внутренней дифференциации украинского диалектного континуума, так и в определении границ между ареалами украинского и белорусского языков. Здесь совершается попытка определения закономерностей ассимиляции согласных в междусловной позиции, а также представляются результаты аудитивного анализа звуковой реализации фонем /б/, /д/, /г/, /ж/ и дистрибуции звуковых вариантов этих фонем в северноподляшских говорах.

Ключевые слова: диалектология, фонетика, фонология, говоры Северного Подляшья, внешнее сандхи, аудитивный анализ.

Frolyak L. To the questions of sandhi in North-Podlasie's dialects: auditory analyses of the consonants /b/, /h/, /d/, /ž/ realizations.

This article is devoted to analyses of phonetics and phonological system of North-Podlasie's dialects. Particularities of the realization of sonants such lingual phenomenon playing important role in intralingual differentiation of the Ukrainian dialect continuum and in definition of the limits between Ukrainians and Byelorussians dialects. Author tries to definer the consonants assimilations rules of external sandhi and although represents the results of the auditory and acoustic analyses of the consonants /b/, /h/, /d/, /ž/ distribution and realizations in dialects of North Podlasie.

Key words: dialectology, phonetics, phonology, dialects of North Podlasie, external sandhi, auditory analyses.

© Любов ФРОЛЯК

Постановка наукової проблеми. Українські підляські говірки привертали увагу мовознавців насамперед граматичними рисами, оскільки саме фонетичні та морфологічні ознаки, з одного боку, вказували на архаїчність цього крайнього діалектного масиву української мови й давали можливість ученим встановити закономірності розвитку праслов'янських мовних рис, а з іншого боку – саме фонетичні та деякі морфологічні особливості визначають як приналежність підляських говірок до північноукраїнських говорів, так і відмінність їх від інших українських та сусідніх білоруських говірок. Ці проблеми піднімали в своїх працях перші дослідники підляських та холмських говірок та автори узагальнюючих мовознавчих праць К. Михальчук, І. Нечуй-Левицький, П. Житецький, М. Янчук, І. Бассараба, Є. Рудницький, В. Шимановський, П. Расторгуєв, В. Курашкевич, Я. Токарський, а в післявоєнний період – М. Лесів, М. Кондратюк, Ф. Чижевський, М. Саєвич, І. Ігнатюк, М. Рощенко, Ю. Гаврилюк, Г. Аркушин та інші вчені (див.: [4, 2]).

Характеризуючи холмські та підляські говірки, їх дослідники, зокрема, К. Михальчук, В. Курашкевич, М. Лесів, І. Ігнатюк, неодноразово підкреслювали неоднорідність цих говірок, які, за зауваженням В. Курашкевича, представляють собою "дуже строкату картину" [3, с. 310]. Зазначаючи важливість цієї риси, Михайло Лесів підтверджує її спостереженнями Костя Михальчука, який "у своїй узагальнюючій праці про українські діалекти "Наречия, поднаречия и говоры южной России в связи с наречиями Галичины" зауважив щодо холмських та підляських говірок, що " з усієї території південно руського племені не зустрічаємо тепер ні одного кутка, в якому панувало б таке вавилонське змішання всіх наріч і говорів, яке маємо саме на цій території. Без пересади можна сказати, що там майже кожне село вражає дослідника якимись неочікуваними особливостями мови" [Цит. за: 10, с. 87]. Неоднорідність цього діалектного масиву вимагає від учених як уваги до окремих діалектних мікросистем (говірок), так і звернення до системного опису окремих говіркових рівнів. Зважаючи на це, актуальними досі залишаються наукові розвідки, присвячені важливим диференційним рисам підляських говірок, серед яких особливе значення мають фонетичні ознаки, однієї із яких – реалізації дзвінких фонем – і присвячено запропоновану статтю. Метою цієї статті є спроба доповнення та уточнення відомостей про консонантизм північнопідляських говірок, а її завданнями – встановлення закономірностей асиміляції приголосних за глухістю у міжслівній позиції, а також порівняння результатів аудитивного та експериментального аналізу вияву дзвінких приголосних фонем у деяких говірках Північного Підляшшя.

Особливості асиміляції приголосних за участю голосу і шуму, зокрема переважне збереження дзвінкості приголосних у більшості фонетичних позицій, яке є важливою ознакою, яка відрізняє українську мову від інших слов'янських мов. Як відзначав І. Зілінський, "з усіх слов'янських мов тільки сербо-хорватська мова та мова українська (у переважній більшості своїх говорів) зберігають ще до цього часу дзвінкість приголосних в абсолютному кінці слова" [5, с. 119]. Разом з цим, ознака збереження, втрати дзвінкості дзвінками чи набуття її глухими приголосними виступає диференційною рисою українського діалектного континуу-

му, відрізняючи південно-східні українські говори від говорів південно-західного наріччя, де оглушення дзвінких приголосних займає значний ареал. Спираючись на матеріали "Атласу української мови", дослідники зазначають, що "асимілятивні зміни приголосних найпоєднаніше відбуваються на зіткненні морфем та на межі слів (одзвінчення перед сонорними та голосними чи оглушення першого із звуків перед глухим) і виявляються на території говірок, які простягаються на українсько-польському міжмовному суміжжі. Ареал, який можна умовно визначити як територію послідовної асиміляції за дзвінкістю / глухістю, охоплює надсянські говірки, лемківські, частину бойківських, південно-західну частину закарпатських, підляські та холмські говірки: тут дзвінкий приголосний послідовно оглушується перед глухим, а глухий одзвінчується не лише перед дзвінкими, але й перед сонорними, голосними та [й], [ў]" [9, с. 9].

Збереження дзвінкості приголосного (повне чи часткове) у позиції кінця слова, як показали матеріали другого тому "Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny"[1], виявилось істотним для визначення межі між українськими та білоруськими говірками Північного Підляшшя. За даними карти 102 цього атласу ("Dźwięczność spółgłosek w wygłosie"), дзвінку вимову приголосних у кінці слів зафіксовано у переважній більшості населених пунктів на польсько-східнослов'янському пограниччі між Бугом і Нарвою [1, с. 131].

Як неодноразово відзначалося у науковій літературі, аудитивна оцінка участі голосу і шуму не завжди збігається з результатами експериментального аналізу. Відносно збереження дзвінкості приголосних у говірках досліджуваної території, М. Кондратюк зауважує, що "we wsiach, w których obserwowano dźwięczny wygłos, często zdarza się także wymowa z osłabioną dźwięcznością, co jest trudne do uchwycenia przez eksploratora" [1, с. 131].

Мета дослідження. Оскільки в науковому обігу ми маємо переважно транскрибовані тексти, а транскрибування матеріалу українських підляських, зокрема, північнопідляських говірок відбувалося як результат аудитивного аналізу, важливо проаналізувати оцінку ступеня втрати дзвінкості приголосного, яка була визначена дослідниками на слух, та розглянути результати встановлення ними якості репрезентантів дзвінких фонем в позиціях, які є релевантними для збереження / втрати дзвінкості приголосними української мови.

Матеріалами для аудитивного аналізу ми обрали власні записи текстів північнопідляських говірок, а також аудіозаписи, здійснені Григорієм Аркушиним [6].

Як неодноразово відзначалося у науковій літературі, одним із чинників, який впливає на збереження / втрату дзвінкості приголосного є його фонетична позиція. Л. Р. Зіндер відзначає цю залежність для багатьох мов і підкреслює: "Повна дзвінкість і напівдзвінкість бувають у різних фонетичних положеннях. Звичайно, повністю дзвінкі відтінки зустрічаються в середині слів, напівдзвінкі з дзвінким кінцем – на початку слів, напівдзвінкі з дзвінким початком – у кінці слів. Останній тип особливо поширений, він зустрічається в найрізноманітніших мовах: і в українській, і в англійській, і в евенській, і в туркменській..."[8, с. 143-147]. Вивчаючи

звукову реалізацію приголосних фонем в українській літературній мові, Л. І. Прокопова у результаті експериментального їх вивчення з'ясувала, що найбільшою мірою дзвінкість зберігається наприкінці слів перед паузою, найменшою – у префіксі або прийменнику перед глухим приголосним кореня; середнє місце між ними посідає позиція наприкінці кореня перед глухим приголосним суфікса [11, с. 43-49].

В. М. Брахнов пов'язує різний ступінь втрати дзвінкості як з позицією приголосного у слові (початок, середина, кінець, а стику слів) та комбінаторними особливостями (після голосного, після сонорного, після дзвінкого глухого, після глухого), так і позицією щодо словесного та логічного наголосу" [7, с. 26-29]. Спробуємо встановити закономірності сприйняття на слух репрезентантів дзвінких фонем у зовнішньому санджі в північнопідляських говірках.

Аудитивний аналіз, здійснений різними дослідниками, показав певні закономірності звукового вияву дзвінких приголосних у говірках Північного Підляшшя. За спостереженням відображення репрезентації дзвінких фонем у транскрибованих текстах, збереження дзвінкості у різних фонетичних позиціях виявляється непослідовно. Звернемося у цій статті лише до випадків реалізації дзвінких фонем у звуковому потоці зв'язного мовлення в позиції кінця слова, зокрема, у міжслівній позиції та перед абсолютною паузою.

Так, дзвінкий проривний губний приголосний [б] у міжслівній позиції, як правило, зберігає свою якість за участю голосу і шуму перед дзвінким приголосним, а втрачає дзвінкість – перед глухим приголосним, наприклад, у наступному реченні у словосполученні *то б зараженіє* звук [б] повністю зберігає свою дзвінкість, а у словосполученні *коп ти пер* – повністю її втрачає: *От'ако писком за'ситийи / але // коп ти пер / то б зараженіє //* (Войнівка, Аркушин, с. 215). Повну нейтралізацію дзвінкості констатують записи текстів, у яких фонема /б/ становить знаходиться в енклітиці перед глухим початковим приголосним наступного слова та перед абсолютною паузою: *В'іте /о/ за тейі дал'і ни пушли п / тил'ко з дороги з'ійшли п туду / там в'с'о вода була //* (Ставище, Аркушин, с. 156).

Однак, як показує сприйняття на слух, оглушення звука [б] відбувається непослідовно в цих та інших фонетичних позиціях. Так, у міжслівній позиції перед глухим губним можливе збереження дзвінкості (*хл'іб прок'існу*), а у позиції перед словом, що починається з голосного – повна втрата дзвінкості (*коп облух бил*) напр.: *В'е'домо / мама дес' там даст' ку'сочок соло'нини / шче йуй два 'года тейі соло'нини // жовта // а йа / а йа 'майу бу'тилку пус'ту / ўже 'тойе моло'ко 'випу' / же 'мама дала моло'ка // йа тим 'соком хл'іб прок'існу / бо вун солотк'і //* (Войнівка, Аркушин, с. 223); *А 'поле то облугу ў нас не було // ми не 'ме'л'і 'права / зал'е'с'ит'і дозвол'іла / але коп облух бил / не 'ме'л'і 'права //* (Полична, Аркушин, с. 197). В обох наведених реченнях лексема, у кінці якої знаходиться фонема /б/, передуює логічно наголошеному слову. Ця позиція може сприяти збереженню дзвінкості кінцевого приголосного, але у записі з с. Полична дослідник фіксує повне оглушення звука [б] перед наступним голосним. Отже, вплив на збереження

дзвінкості логічного наголосу виявляється, принаймні, не в усіх говірках досліджуваного регіону.

Приголосний дзвінкий проривний передньоязиковий [д] у північнопідляських говірках, зокрема у говірці с. Войнівка, за даними аудитивного аналізу, закономірно зберігає свою дзвінкість у кінці слова перед абсолютною паузою (*прийд'іте на о'б'ід* /) та у міжслівній позиції перед наступним дзвінким (*пуд гре'бен'ку*) і сонорним (*од Різ'д'ва*), напр.: *Шче й ви'ход'ат тан'ц'уйут пуд гре'бен'ку / а'же од Різ'д'ва до Тр'ох Крул'у'ю то ў'же бар'дзо бул'і с'ва'тийе вecho'ра // на прат'к'і не шл'і / бо то с'ва'тийе вecho'ра до Трох Крул'о'ў* // (Войнівка, Аркушин, с. 219). Так само очікуваною є втрата дзвінкості звука [д] перед наступним глухим приголосним у міжслівній позиції (*нам о'б'ім приви'зут*): *Ка'жу / знай'іте / знай'іте / шчо / йа / 'д'едушка / 'в'іте / ка'жу / прий'д'іте на о'б'ід / йак нам о'б'ім приви'зут / о* // (Версток, Аркушин, с. 233).

Закономірність ця порушується у звуковому вияві фонемі /д/ у прийменниках *пуд*, *од*, де дзвінкість кінцевого приголосного зберігається, у переважній більшості випадків, незалежно від якості першого звука у наступному слові. Так, дзвінким на слух сприймається звук [д] перед різними за способом твореннями глухими приголосним: перед проривним (*пуд пут'*), перед африкатом (*пуд Черемху*, *пуд 'церкву*, *од 'церкви*): *А ў'же тутика / туди пуд Черемху / к'ін' / к'ішка / о / а ў нас кун' / вун* // (Версток, Аркушин, с. 229); *А пуд'ходим пуд 'церкву / обу'вай'імос' / і там посто'й'іш / то во'ни 'будут сто л'е'т* // (Войнівка, Аркушин, с. 213); *А туди / пуд пут' / а туди ў нас на ц'ой йак? / а ц'о'го не 'знай'у* // (Версток, Аркушин, с. 229); *Ну тут те е / село було не тутика / а'но о вер'сту од'с'ул' / од 'церкви* // (Версток, Аркушин, с. 225).

Приголосний дзвінкий щілинний [г] оглушується, за даними аудитивного аналізу, як у міжслівній позиції перед початковим глухим наступного слова (*ў той тва'ру'х с сме'танойу*), так і перед абсолютною паузою (*то ў'же пи'ру'х*): *А шо ш там кол'іс' / напе'кут пуро'гу' / то ў'же пи'ру'х / [...] ў'же ўмо'чайут ў той тва'ру'х с сме'танойу* // (Чехи-Орлянські, Аркушин, с. 257).

Таким чином, у сприйнятті на слух виявляються такі закономірності реалізації дзвінких у позиції кінця слова: найпошлідовніше оглушення характерне для виявів фонемі /б/ в енклітиці перед глухим приголосним та абсолютною паузою; найпошлідовніше дзвінкість зберігає звук [д] у кінці прийменників *од*, *пуд*. У міжслівній позиції послідовно оглушується також приголосний [г] перед глухими та паузою. У інших позиціях ці приголосні ведуть себе незакономірно. Так, приголосний [б] у позиціях, які сприяють збереженню дзвінкості (перед голосним), може втрачати дзвінкість, а у позиціях, які створюють умови для оглушення (перед початковим глухим наступного слова), - може зберігати свою дзвінкість.

Реалізація фонемі /ж/ у північнопідляських говірках також відрізняється своїми особливостями. У позиції кінця слова дзвінкий приголосний [ж] реалізується приголосними [ж], [ж^ш], [ш^ж], [ш].

Дзвінку реалізацію на слух спостережено у міжслівній позиції перед дзвінким приголосним на початку наступного слова, напр.: *То ш кол'ис'ходил'і нас'л'і*

та|к'ійі о хлопча|к'і // або йак |вийдеш до |л'іса по гри|би чи по |йагоди / то **ж** |боси!
// (Войнівка, Аркушин, с. 213). Дзвінкий звук реалізує фонему /ж/ також перед початковим сонорним наступного слова: Кул'ко **ж** во|зи / йак |жито / |кул'ко то попо|воз'ат // (Полична, Аркушин, с. 197). Як бачимо, збереження дзвінкості в енклітиці *ж* відбувається перед логічно наголошеним словом.

Неповне збереження дзвінкості відзначається у наголошеному складі (в однослівному слові) в позиції перед абсолютною паузою, перед наступною синтагмою, яка починається дзвінким приголосним: Збуж^м /з|бужйе / то на з|бужйе / о // (Зубачі, Аркушин, с. 142). Зустрічається неповне збереження дзвінкості також у енклітиці перед початковим глухим приголосним наступного логічно наголошеного слова: Ну а |каже / то **ш**^ж поукраїн'с'ки говорите // (Ставище, Аркушин, с. 155). Як бачимо з транскрипції, дослідник визначає різний ступінь збереження дзвінкості у наведених прикладах.

В українському літературному мовленні, за даними аудитивного аналізу, В.М. Брахнов відзначає на стику слів як характерну для асимілятивного процесу неповну втрату дзвінкості, при цьому "максимум переходу дзвінкого в глухий виявлено для приголосних *б* і *ж* у виразах *ви п поче|кали, та|ки ш цей*" [7, с. 26-29], тобто в фонетичних словах, до яких входять енклітики *б* і *ж*.

Сприйняття на слух повної втрати дзвінкості виявів фонему /ж/ дослідники відзначають у таких позиціях у словах і складах не односкладових слів, що знаходяться під наголосом:

- у наголошеній позиції (в односкладовому слові) перед паузою, яка стоїть перед голосним: *І |тойе |озеро нази|вайец':а пол'ічна / |тайа ри|ка // шо і|де з |озера // |тайа ри|ка пол'ічна / во|на **ш** у |каменец //*(Полична, Аркушин, с. 198);

- у наголошеній позиції (в односкладовому слові) перед паузою, яка стоїть перед початковим дзвінким: *Ой так наве|сни / то **ш** бу|л'і весно|вийі та|к'ійі спеці|йал'ни ти|сн'і //* (Войнівка, Аркушин, с. 215);

- у наголошеній позиції (в односкладовому слові або в односкладовому фонетичному слові з енклітикою *ж*) перед початковим глухим приголосним наступного слова: *Ой / |каже/ то ш муй / |каже / син те**ш** так йав //* (Полична, Аркушин, с. 198); *Ну й то|ди вже привезут |туйу моло|дуйу ўже / ну и ўже дес'там при|майут у моло|дого / те**ш** с'а|дають за сту^л //* (Чехи-Орлянські, Аркушин, с. 255); *То **ш** пу|дошва не при|викша / |тонен'ка / а кол'іс'та пу|дошва поста|рийе //* (Войнівка, Аркушин, с. 213);

- у наголошеній позиції в неодноскладовому слові перед паузою: *|дити х|лопци вже пу шис|нацит'л'іт / та|кийі |о мулуд'о**ш** / а |тийі пу |десит' / то йе |четви^{ро} //* (Зубачі, Аркушин, с. 146);

- у наголошеній позиції в енклітиці в неодноскладовому фонетичному слові перед початковим глухим приголосним наступного слова: *Але **ш** то ми в |рад'іво і в тел'ев'ізори б'ело|руску |мову |чисту / |чисту |чуймо // Так / так / пода|ють же і с |церкви вис|темпи* (Єльонка, Аркушин, с. 237); *Будут нас пере|говорувати / йак ми та|ко го|воримо // але **ш** / так го|воримо / йак // йак гово|рил'і |наши ба|би / і бат'к'і / і у|с'і //* (Полична, Аркушин, с. 198).

Оглушення приголосного [ж] до [ш] спостережено також у ненаголошених позиціях. Це позиції у неодноскладовому слові:

- в післянаголошеному складі перед абсолютною паузою: *А йак од'вернец'а / ни то ўже ни / ў с'ум |рокови не |вийде |замуш* // (Чехи-Орлянські, Аркушин, с. 247); *На |першу |кол'аду во|рожат // |вирве до с'ш'в'ет шче заби|жит у со|роц':і і |вирве |вишн'і / |прине|се і ў |бу|тилок уста|новит |гол'ку / і по|ставит дес |й'йї / ў та|кий |п'ецний ку|ток / на зе|мл'і^е / і ўже |має |вийти |замуш* // (Полична);

- у післянаголошеному складі в позиції кінця синтагми перед початковим сонорним наступної синтагми: *Йак но|ском ўже до по|рога /о / до двер / ну то же |добре / то ўже |пуйде |замуш ў с'ум |рокови* // (Чехи-Орлянські, Аркушин, с. 247); *Йак |пара / то ўже |пуйде |замуш в сим |рокови / не|пара / то |може |бути ста|ра |диўка* // (Чехи-Орлянські, Аркушин, с. 247);

- у післянаголошеній позиції перед паузою, яка стоїть перед глухим проривним приголосним: *Бо йак |я |вишла |замуш / то було за ко|мун* // (Полична, Аркушин, с. 198).

У ненаголошеній позиції відбувається повна втрата дзвінкості в енклітиці, яка:

- входить до неодноскладового фонетичного слова під логічним наголосом перед початковим глухим приголосним наступного слова: *От з Б'ела|рус'і до нас же ш при|воз'ат і сига|рети / і і сп'ірт / і |вотку* // (Сльонка, Аркушин, с. 237);

- входить до неодноскладового фонетичного слова перед логічно наголошеним словом, яке починається з дзвінкого приголосного: *Ото ш клун'а називай-мо* // (Зубачі, Аркушин, с. 142) перед логічно наголошеним словом, яке починається з сонорного приголосного: *Ой / |каже/ то ш муй / |каже / син теш так яв* // (Полична, Аркушин, с. 198);

- входить до односкладового фонетичного слова перед логічно наголошеним словом, яке починається з глухого приголосного: *Ну |я не знайу / чом воно так зубачі^ш /о / називайец':а / то ш з д'ада прад'а...* (Зубачі, Аркушин, с. 140); *Але ш позвол'н'ел'і / і позвол'н'ел'і / |тута госпо|дарк'і ўже ш позда|вал'і ў на же ш |мало ко|тори* // (Полична, Аркушин, с. 197);

- перед логічно наголошеною синтагмою, яка починається з глухого приголосного: *Орл'анс'к'і / ми ш |коло |Урл'і тут неда|леко / |Орл'а / та|ка |йатби о|сада* // (Чехи-Орлянські, Аркушин, с. 257).

Таким чином, у результаті аналізу різних фонетичних позицій (щодо місця фонем в слові, комбінаторної позиції, місця відносно словесного і синтагматичного та логічного наголосу) можна зробити висновок, що у сприйнятті на слух повну чи часткову дзвінку реалізацію приголосного [ж] у міжслівній позиції зафіксовано у закономірних для української мови позиціях кінця слова перед абсолютною паузою, перед початковим дзвінким та сонорним початковим наступного слова, а також, незалежно від якості початкового приголосного, перед логічно наголошеним словом. Однак у цих же позиціях спостережено сприйняття реалізації фонем /ж/ глухим приголосним.

У більшості розглянутих випадків дистрибуції фонем /ж/ спостерігається її реалізація глухим приголосним [ш] в наголошеній, та ненаголошеній, зокрема післянаголошеній, позиціях; а також у позиції перед логічно наголошеним словом чи логічно наголошеною синтагмою; в односкладовому слові та в неодноскладових словах, в тому числі й у фонетичних словах з енклітикою *жс*.

Загальний висновок аудитивного аналізу звукової реалізації дзвінких фонем у північнопідляських говірках збігається з висновком М. Кондратюка, який на підставі матеріалів, зібраних за питальником "Атласу східнослов'янських говірок Білосточчини", відзначав повне або часткове збереження дзвінкості в українських північнопідляських говірках, але при цьому зауважував, що "dźwięczność spółgłosek w wygłosie prawie w żadnym punkcie nie występuje z całkowitą konsekwencją, obocznie obserwuje się także wymowę bezdźwięczną" [1, с. 131].

Збереження дзвінкості приголосного у кінці слова, за даними аудитивного аналізу, відзначається у закономірних (очікуваних) для цього позиціях, характерних для української мови: перед абсолютною паузою, перед початковим сонорним чи дзвінким приголосним наступного слова. Однак, ця закономірність порушується, оскільки у позиціях, які сприяють збереженню дзвінкості (перед голосним), приголосний, що реалізує фонем /б/, /д/, /г/, /ж/ може втрачати дзвінкість, а у позиціях, які створюють умови для оглушення (перед початковим глухим наступного слова), – може зберігати свою дзвінкість. Найпоширеніше дзвінкість зберігають репрезентанти проривних /б/, /д/ у певних позиціях: [б] у кінці повнозначного слова, [д] у кінці прийменників *од, нуд*.

Збереженню дзвінкості, зокрема репрезентантів фонем /ж/, сприяє позиція перед логічно наголошеним словом у синтагмі або перед логічно наголошеною синтагмою у реченні.

Найчастіше повне оглушення характерне для виявів фонем /б/ та /ж/ в енклітиках б і жс, які виявляють тенденцію до оглушення у різних позиціях щодо словесного і логічного наголосу та комбінаторних особливостей фонетичного слова, до якого входить енклітика.

Північнопідляські говірки, які, на підставі матеріалів Атласу української мови, разом з іншими говірками українсько-польського мовного суміжжя, зберігаються деякими вченими до території послідовної асиміляції за глухістю, виявляють непослідовність у виявах цього явища. Межова позиція досліджуваних говірок, можливо, сприяє збереженню ними (хоч і непослідовно) основних закономірностей реалізації дзвінких фонем в українській мові, якими її говори відрізняються від сусідніх польських та білоруських.

Висновок. Аудитивний аналіз звукових виявів дзвінких фонем у різних фонетичних умовах вимагає від дослідника врахування як комбінаторних особливостей, так і місця варіанта фонем у структурі фонетичного слова, зокрема позиції щодо словесного, логічного, а також синтагматичного наголосу. Тому важливо проводити такий аналіз не в окремих словах чи словосполученнях, а у зв'язних текстах. У наступних статтях ми представимо порівняння результатів аудитивного

аналізу реалізації приголосних фонем з результатами експериментального дослідження звукових репрезентантів цих фонем.

Література

1. Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. – T. 2. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź : Wyd-wo PAN, 1989. – 217 с.
2. Czyżewski F., Łesiów M. Bibliografia prac dotyczących gwar ukraińskich na terenie Polski (w granicach od 1945 r.) / F. Czyżewski, M. Łesiów // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce. Rozprawy Slawistyczne UMCS. – T. 12. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1997. – S. 171–298.
3. Kuraszkiewicz W. Przegląd gwar województwa Lubelskiego / W. Kuraszkiewicz // Monografia statystyczno-gospodarcza województwa Lubelskiego. – T. 1. – Lublin, 1932. – S. 275–324.
4. Łesiów M. Historia badań nad gwarami ukraińskimi na ziemiach współczesnej Polski / M. Łesiów // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce. Rozprawy Slawistyczne UMCS. – T. 12. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1997. – S. 13–31.
5. Ziłyński J. Opis fonetyczny języka ukraińskiego / J. Ziłyński // Prace komisji językowej. – № 19. – Kraków : Polska akademja umiejętności, 1932. – 168 s.
6. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 536 с.
7. Брахнов В. М. Явища асиміляції в консонантизмі української мови / В.М. Брахнов. – К. : Наук. думка, 1970. – 101 с.
8. Зиндер Л. Р. Общая фонетика и избранные статьи / Л. Р. Зиндер. – СПб. : Изд-во "Академия" СПбУ, 2007. – 576 с.
9. Костів О. М. Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі II тому АУМ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. М. Костів. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. – 20 с.
10. Лесів М. Особливості говору українців Холмщини та Підляшшя / М. Лесів // Холмщина і Підляшшя : Історико-етнографічне дослідження. – К. : Родовід, 1997. – С. 86–100.
11. Прокопова Л. І. Приголосні фонемі сучасної української літературної мови / Л. І. Прокопова. – К. : Вид-во Київського держ. ун-ту, 1958. – С. 43–49.